

Talspråk, skriftspråk, bilder och Pictogram.

Det är en vanlig missuppfattning att man ska kunna gissa sig till betydelsen hos en pictobild. Bilder är alltid mångtydiga. Pictogram, liksom andra skriftspråk, kräver inläring, en medveten metodik och ett pedagogiskt stöd från omgivningen.

Förmågan att kommunicera, att med hjälp av ett talat språk överföra tankar och känslor är något som karaktäriserat mänskligheten under en mycket lång tidsperiod, sannolikt handlar det om omkring 100 000 år. Skriftspråket har en betydligt kortare historia, här handlar det om några tusental år, kanske högst 5000 år.

Gemensamt för alla definitioner av ett språk är att det utgörs av ett system av symboler vars betydelse medlemmarna i en språklig gemenskapen kommit överens om och är eniga om. I talspråket utgörs dessa av sekvenser av ljud, i skriftspråk någon form av grafiska, visuella tecken.

Talspråket är vårt primära språk. Skriftspråket har utvecklats ur talspråket utifrån ett behov av att kunna dokumentera och spara språkliga utsagor och att ge möjlighet till kommunikation över större avstånd än vad som gäller för en talspråklig dialog.

Gemensamt för flertalet moderna skriftspråk är att de består av tecken som motsvarar de ljud som orden byggs upp av. I vårt alfabet som består av 28 bokstäver står varje bokstav för ett fonem, som den minsta betydelseskiljande enheten kallas. Genom att kombinera bokstäverna kan man på så sätt ge en återgivning av hur ordet låter när det uttalas.

Detta fonetiska skrivsätt är mycket flexibelt och ekonomiskt och med en uppsättning på enbart två eller tre dussin tecken kan i stort sett alla ord återges.

De första skriftspråken var dock ej uppbyggda enligt denna princip. I stället för att ha tecken för enskilda språkljud stod tecknen för hela ord och var utformade som enkla, stiliserade bilder.

Att ha en bild för varje ord innebar ett stort antal tecken vilket i sin tur medförde ett mycket ohanterligt system. Det blev därför ett stort framsteg när man började att göra tecken för delar av ord. Morfem kallas den minsta betydelsebärande delen av ett ord och ett ord kan bestå av ett eller flera morfem. Till exempel katt, katt-sand, katt-er, katt-er-na osv.

Det kinesiska skriftspråket är uppbyggt utifrån denna princip. Kinesiskan består av åtskilliga tusen tecken men det finns ett urval av cirka 1000 tecken som anses räcka för ett vardagligt behov. Även om många av dessa tecken ursprungligen grundats på avbildningen av föremål, är de numera så starkt förenklade och stiliserade att det ej är möjligt gissa sig till deras ursprung. Även i det kinesiska skriftspråket framkommer dess utveckling ur talspråket genom att flertalet av tecknen även innefattar stöd för hur ordet skall uttalas.

Talspråkets ställning som vårt primära språk framträder även när man ser på hur inläringen av symbolerna och deras betydelse sker.

Talets utveckling börjar normalt under ett barns allra tidigaste levnadsår. Barnet lär sig nya ord och andra talspråkliga färdigheter i hög grad på egen hand från om det vistas i en talspråklig miljö och själv får möjlighet att pröva sin kommunikationsförmåga tillsammans med andra.

I motsats till detta kräver inläringen av ett skriftspråk en medveten metodik och ett pedagogiskt stöd från omgivningen. Och för denna inläring krävs även intellektuella resurser på en högre nivå än vad som gäller för talspråket.

Svårigheten när det gäller fonetisk skrift ligger framförallt i att kombinera de sekvenser av ljudsymboler - som de skrivna orden utgör - till ett helt talat ord. Personer med en måttlig utvecklingsstörning saknar i regel denna förmåga. Dock är det inte ovanligt att man inom denna grupp kan "läsa" ett antal skrivna ord, men i detta fall sker det genom att man uppfattar hela ordet som en visuell symbol, ordbild. På ungefär samma sätt fungerar det kinesiska språket där varje tecken står för ett morfem - en del av ett ord eller ett helt ord.

Det är naturligtvis svårt att lära sig ett större antal visuella tecken och skilja dem åt om de enbart är uppbyggda av bokstäver och om man dessutom saknar förmågan att utnyttja dem som ljudsymboler. Det blir betydligt lättare om symbolerna skiljer sig sinsemellan på ett tydligare sätt än bokstavskombinationer. Inläringen underlättas ytterligare om man använder sig av tecken som på något sätt kan ges en koppling till det talspråksord som avses.

Pictogramsystemet är utformat för att motsvara dessa krav. Tecknen består av svartvita, tecknade bilder som är utformade så att de dels skall vara lätta att skilja från varandra och dels ge ett stöd för inläringen av ordet de symboliserar.

Pictobildernas funktion som skriftspråkliga symboler förutsätter en enighet om symbolernas betydelse bland användarna som endast kan uppnås genom inläring. Det är en vanlig missuppfattning att bilden som sådan gör det möjligt att gå förbi denna inlärningsfas och gissa sig till vilket ord som symboliseras. Men bilder är alltid mångtydiga. Med sin speciella utformning är pictobildernas funktion att underlätta inläringen av deras betydelse och därmed uppnå den enighet som krävs i en språklig gemenskap.

Detta uppnås bland annat genom användning av konsekventa principer för bildernas utformning och frånvaron av oväsentliga detaljer.

Ibland framförs att pictobilderna genom sin höga stiliseringsgrad ställer alltför höga krav på användarnas abstraktionsförmåga. Detta är en missuppfattning som sannolikt grundas på att man inte har klart för sig pictobildens funktion som en inlärd, språklig symbol. Det är användarens förmåga att med hjälp av sitt talade språk hantera abstrakta begrepp som sätter gränserna, inte symbolernas visuella utförande.

Pictogramsystemet har använts i många år och en utveckling pågår kontinuerligt utifrån erfarenheter och nya behov. En aktuell utvecklingslinje är användningen av kombinationer av bildsymboler som representationer för sammansatta ord. Detta öppnar för en mycket intressant utveckling, kanske mot ett mer utvecklat morfembaserat skriftspråk i likhet med det kinesiska.

Anders Bond

Leg. psykolog, utvecklare av begåvningsstöd